

Capitulare de villis vel curtis imperii Caroli Magni.

Vrije vertaling (Anne Post)

Zoals de naam al aangeeft zijn Capitulare hoofdstukken. In dit geval in hoofdstukken weergegeven besluiten en verordeningen van wetgevende, administratieve of religieuze aard, opgesteld tijdens de regeerperiode van Karel de Grote.

De Capitulara van Karel de Grote worden tot de belangrijkste bronnen gerekend voor het bestuderen van de vroege middeleeuwse geschiedenis.

Hieruit kan men inzicht verkrijgen in de politieke, wettelijke, administratieve, kerkelijke, sociale, zakelijke en culturele verhoudingen, als ook een indruk van het dagelijkse leven in die tijd.

De bekendste en ook in haar uitwerking de belangrijkste verordening, waarvan de regels nog vele eeuwen na de invoering herkenbaar in de praktijk werden toegepast is de Capitulare de villis vel curtis imperialibus, waarvan een afschrift bewaard wordt in de Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel.

De benaming in het Nederlands kan het best worden weergegeven als het Landgoederenbesluit van Karel de Grote.

Het besluit regelt het bestuur, beheer, dienstverlening en uitvoering van werken op de hofgoederen (domeingoesden). Als steunpunten van het bestuur had Karel de Grote, naar Romeins model, in zijn rijk paleizen, kloosters en hofgoederen. Die hofgoederen lagen op strategische punten verspreid over zijn gehele rijk. Enkele hofgoederen waren ingericht als decentraal centrum van bestuur. Met het landgoederenbesluit verzekerde Karel de Grote zich van het koninklijk inkomen en van een goed net van betrouwbare steunpunten voor de voedselvoorziening van het centrale hof en de decentrale hoven en van voldoende voedsel voor het leger. Karel de Grote was zich ook bewust dat het welzijn van zijn onderdanen op de landgoederen van groot belang was voor een goede dienstverlening en legde dit ook in regels vast.

Hieronder een verkorte weergave in hedendaags Nederlands van het **Landgoederenbesluit van Karel de Grote.**

Hoofdstuk 1. Vruchtgebruik.

De opbrengsten van de hofgoederen zijn onbeperkt bestemd voor de eigen behoeften.

Hoofdstuk 2. Zorg voor onderdanen.

Op de hoven dient de verzorging van de onderdanen toereikend te zijn.

Hoofdstuk 3. Corruptie.

Bestuurders (Managers, chefs) zullen de hofhorigen niet verplichten om privéwerk voor hen uit te voeren (veldarbeid, houthakken of ander werk) en van hen geen geschenken aannemen, zoals een paard, os, koe, varken, schaap, big, lam, uitgezonderd een kleine tegenprestatie zoals wat wijn, wat groente, wat fruit, wat eieren of jonge hennen.

Hoofdstuk 4. Schadevergoeding.

Hofhorigen worden na door hen aangebrachte schade aan domeingooderen (diefstal, nalatigheid) tot volle vergoeding van de schade voorgeleid en tot lijfstraffen veroordeeld. Andere dienstmannen en vrijen worden ter verkrijging van een schadevergoeding voorgeleid voor het daarvoor dienende gerecht.

Hoofdstuk 5. Opzicht en plaatsvervangng.

Bij aanbesteed werk (zaaien, ploegen, het binnenhalen van koren of druivenoogst) dient de manager toezicht te houden of bij verhindering een betrouwbare opzichter aan te stellen.

Hoofdstuk 6. Tienden.

Onverminderde belastingbetaling van de tienden van alle inkomens aan de kerken van de gemeenschap en aan de eigen hofkapel.

Hoofdstuk 7. Overuren.

Uitvoering van de paleisdienst gebeurt conform de daarvoor gestelde tijd, en voor het geval dat er hogere eisen worden gesteld door uitbreiding van de diensttijd, rekening houdend met de nacht.

Hoofdstuk 8. Wijn oogst.

Voor het aannemen van de druivenoogst van de wijnbergen van het district is de ambtman (prefect) verantwoordelijk evenals voor de zorgvuldige verwerking van de gezuiverde druiven. Hij noteert de hoeveelheden. Hij stelt het belang vast van de wijnboeren omtrent de eigen wijnproductie.

Hoofdstuk 9. Maatvoering.

Iedere ambtman bezit de volgende maten:

Modius (=8,74 liter), Sixtula (=4,4 liter), Setarius (=0,55 liter), Corbus (=?).

Hoofdstuk 10. Dienstverplichtingen.

Het verlenen van spandiensten en afgifte van varkens van de eigenaar van de hoeven. Handelt over voormannen, boswachters, paardenwachters, wijnmeesters, deurwaarders, tollenaars, lagere ambtenaren.

Bij een goede dienstverlening kan men van handdiensten ontheven worden. Lagere ambtenaren kunnen zich in bepaalde gevallen door anderen laten vertegenwoordigen.

Hoofdstuk 11. Verwijdering (afzetting) door geweld.

Ambtmannen kunnen onderdanen niet met geweld uit hun functie zetten.

Ambtmannen hebben geen recht op verzorging door onderdanen van de hofgoederen en boshoeven of voeding van zijn honden.

Hoofdstuk 12. Gegijzelden.

Gegijzelden mogen niet op de hofgoederen worden verzorgd.

Hoofdstuk 13. Paardenfokkerij.

Hengsten moeten het land op worden gebracht en daar hun werk als hengst doen. Er moet tijdig melding gemaakt worden van welke hengsten wel en welke hengsten niet in staat zijn een merrie te bevruchten, voor dat merries bij de hengst worden gedaan.

Hoofdstuk 14. Paardenfokkerij.

Moedermerries moeten zorgvuldig verpleegd worden. Hengstveulens en merrieveulens moeten op tijd worden afgezonderd.

Hoofdstuk 15. Paardenfokkerij.

Het afvoeren van hengstveulens naar de Pfalz (kasteel van de vorst, regeringscentrum) kan plaats vinden tot aan sint Martini (=11 november).

Hoofdstuk 16. Opdrachtbevoegdheden en opdrachtweigeringsen.

Het uitvoeren van koninklijke opdrachten of aanwijzingen door hofambtenaren (ministers) gebeurt door ambtmannen.

Bij niet nakomen moet men zich in nuchtere toestand verantwoorden.

Bij het weigeren van een opdracht, bij afwezigheid van de ambtman, (krijgsdienst, openbare aangelegenheden, dienst als bode van de koning) moet de betrokkene te voet en nuchter naar de Pfalz komen en wordt aldaar bestraft.

Hoofdstuk 17. Bijenhouderij.

Op elk hof moet de bijenhouderij op ordentelijke wijze worden uitgevoerd.

Hoofdstuk 18. Korenmolens.

Bij korenmolens moet de bezetting van hoenders en ganzen hoog zijn.

Hoofdstuk 19. Regels voor de bezetting met kleinvee.

Onze schuren op grote hofgoederen moeten minstens 100 hoenders en 30 ganzen bevatten. Boeren met kleine onderkomens houden minstens 50 hoenders en 12 ganzen.

Hoofdstuk 20. Voorraad controleren.

Ambtmannen hebben de zorg voor de aanwezigheid van voldoende eieren en hoenders.

Hoofdstuk 21. Visvijvers.

Aanwezige visvijvers moeten verzorgd worden en nieuwe moeten worden aangelegd.

Hoofdstuk 22. Wijnstokken verzorgen..

Aan elke wijnstok dienen 3 á 4 ranken te worden omgebogen en vastgezet.

Hoofdstuk 23. Bezetting aan grootvee op de hoven (hofgoederen).

Het bestand aan koeien, varkens, schapen, geiten en bokken moet op peil worden gehouden. Dat geldt ook voor de te houden koeien en ossen voor hand- en spandiensten.

Ter tijd dat paleisdienst (op het hof van de koning) moet worden verricht moet vee voor het voeden van de honden beschikbaar zijn; uitgebeende stieren, koeien, paarden of ander vee.

Hoofdstuk 24. Kwaliteit en kwantiteit van te leveren levensmiddelen.

Voor de paleisdienst te leveren spijzen dienen zorgvuldig te worden verwerkt en toebereid. Bevoorrading hiervan gedurende de duur van het verblijf (van de koning en zijn gezelschap) moet uit dubbele porties bestaan.

Hoofdstuk 25. Deadline voor de bosweiden.

Tot 1 september melden of de bosweiden al of niet te gebruiken zijn voor de varkensmesterij.

Hoofdstuk 26. Gebiedsgrootte voor toezicht.

De omtrek van een gebied mag niet groter zijn dan een toezichthouder binnen één dag kan belopen.

Hoofdstuk 27. Bescherming van gebouwen; verzorging van koningsboden.

Voor de veiligheid van de gebouwen mag het haardvuur niet uitgaan en moeten nachtwachten worden aangesteld.

Koningsboden of afgezanten mogen niet op hofgoederen verblijven.

Hun verzorging en die van hun uitrusting (paarden) behoort tot de taak van de gouwgraaf.

Hoofdstuk 28. De zorg voor de inkomsten van bedragen in geld.

Ambtmannen moeten elk jaar in de vastentijd tot palmzondag, op de vastgestelde datum, het contante geld uit alle inkomsten aan het centrale koninklijke hof afleveren.

Hoofdstuk 29. Bemiddeling bij geschillen.

Ambtmannen zijn verplicht om geschillen tussen de eigen mensen door bemiddeling op te lossen.

Aanspraken in rechte die buiten de ambtsbevoegdheden vallen (van de ambtman/prefect) worden nadrukkelijk afgehandeld door de hogere macht.

Wordt (in een geschil) geen gerechtelijke uitspraak gevraagd, dan dient dit persoonlijk (door de ambtman) of door een bode aan de koning worden gemeld.

Hoofdstuk 30. Proviand en uitrusting.

Handelt over het beschikbaar houden van goederen voor de hofhouding en gevolg; en voor de krijgskarren uit de werkplaatsen en voor de bewakers van het vee.

Hoofdstuk 31. Handwerk en benodigdheden voor kleermakers.

Tijdige en in voldoende mate gereedzetten van benodigdheden voor tijdelijke handwerkslieden en kleermakers. (Handwerkers zonder vaste woon- en verblijfplaats, die van dorp naar dorp trekken). Verantwoording afleggen over herkomst en verblijf.

Hoofdstuk 32. Zaaigoed.

De ambtmannen dienen te zorgen voor goed en van het beste zaaigoed door aankoop of via andere weg.

Hoofdstuk 33. In voorraad houden en verkoop.

Na het klaarmaken van alle landerijen en gelukte uitzaai het overgeblevene in voorraad houden of volgens voorschrift verkopen.

Hoofdstuk 34. Hygiëne voorschrift.

De strengste reinheidsregels zijn van toepassing voor het met de hand toebereiden van: spek, rookvlees, worst, vers gezouten vlees, wijn, azijn, rode bessenwijn, brandewijn, appelsap, mosterd, kaas, boter, mout, bier, met (= gesneden vlees), honing, was, meel.

Hoofdstuk 35. Vetmesterij.

Vet wordt verkregen van vette (gecastreerde) rammen en varkens. Minstens twee ossen worden vetgemest voor de vetbehoefte of afdracht aan het hof.

Hoofdstuk 36. Bosbouw.

Toezicht op bossen. Rooien vind plaats om goede grond te verkrijgen. Bosgebieden worden regelmatig uitgedund. Het wildbestand wordt zorgvuldig in de gaten gehouden. Valken en sperwers worden afgericht voor de jacht. Voldoen van bospacht. Ambtmannen, lagere beambten en ondergeschikten zullen ten aanzien van eisen voor de varkenshouderij de bospacht als eerste voldoen en alle anderen ter betaling van de tienden tot voorbeeld zijn.

Hoofdstuk 37. Het gebruik van akkers en weiden.

Het bewerken van te velde staande gewassen en op tijd de weiden controleren.

Hoofdstuk 38. Het houden van hoenders.

Een toereikend aantal vette ganzen en hoenders moeten aanwezig zijn voor de hofhouding, de paleisdienst en ter afgifte.

Hoofdstuk 39. Hoenderpacht.

Verzamelen van pachthoenders en pachteieren van bedienden en hoeveboeren en verkoop wat tegen bederf aan zit.

Hoofdstuk 40. Siervogels.

Voor het verfraaien van de hofgoederen houdt iedere ambtman: pauwen, fazanten, eenden, duiven, tortelduiven en korhoenders.

Hoofdstuk 41. Onderhoud.

Gebouwen moeten worden onderhouden evenals omheiningen en een doelmatige inrichting van de stallen, van de keukens, bakkerijen en wijnkelders.

Hoofdstuk 42. Magazijn.

In de magazijnen zijn aanwezig: beddengoed, matrassen, verenkussens, bedlinnen, tafellakens, bankkussens, metalen, loden, ijzeren en houten vazen, vuurbokken, kettingen, ketelhaken, dolken, bijlen, kelkvormige boren, trapboren, hevels en al het andere handwerktuigen op voorraad, opdat het bij het moeten gebruiken niet gezocht, gevraagd of vervaardigd behoeft te worden. Onderhouden en bewaren van ijzeren oorlogstuig, die na gebruik daar weer opgeborgen moeten worden.

Hoofdstuk 43. Lakenmakerijen en spinhuizen.

Aanschaffen van de benodigde materialen zoals vlas, wol, diverse kleurstoffen, wolkammen, krasnaalden, zeep, vet, weefspoelen en andere kleinigheden.

Hoofdstuk 44. Vasten- en andere etenswaren.

Jaarlijks moet tweederde van de vastenspijsen peulvruchten, vis, kaas, aan het hof geleverd worden; daaraan toegevoegd boter, honig, mosterd, azijn, kolvengierst, venkelgierst, gedroogde keukengroenten, verse kookbare planten, radijs, vroege kool, was, zeep, en andere kleinigheden aan het hof geleverd worden. Het overige derde deel moet in lijstvorm schriftelijk aan het hof worden meegedeeld.

Hoofdstuk 45. Opleiding van handwerkers.

Iedere ambtman trekt in zijn rechtsgebied geschikte handwerkers aan.

Grofsmeden, goud- en zilverwerkers, schoenmakers, houtbewerkers, stelmakers, vogelvangsters, zeepzieders, brouwers, in 't algemeen lieden die bier, appel- en bessenwijn en andere fijne dranken kunnen bereiden. Banketbakkers, nettenbreiers voor de jacht, vissers en vogelvangsters en andere waarvan de vermelding te omvangrijk is.

Hoofdstuk 46. Omheiningen voor dieren.

Onderhouden en verbeteren, ook bij kleine schade, evenzo als bij gebouwen.

Hoofdstuk 47. Lijfeigenen.

Jachtopzieners, valkeniers en soortgelijke voor het hof werkzame personen, zijn, met vrijwillige instemming, bij koninklijke bevel of bevel van de hofmeester van het huis, verplicht de dranken voor te proeven.

Hoofdstuk 48. Sapkelder en wijnbereiding.

Doelmatige inrichting van de sapkelder. En dat niemand het lef heeft om onze druivenoogst met de voeten uit te stampen, behalve wanneer dit rein en gewetensvol gebeurt.

Hoofdstuk 49. Lakenmakerijen en spinhuizen.

Lakenmakerijen onderhouden: gebouwen, verwarmde vertrekken, kasten, plankbevestigingen, omheiningen en vaste deuren, voor ongestoorde voortgang van het bedrijf.

Hoofdstuk 50. Hof stoeterij.

De ambtmannen nemen een beslissing over het aantal hengstveulens en paardenknechten. Vrije en hoeveboeren financieren hun verzorging zelf. De overige paardenknechten worden als (vrije) handwerkslieden (kleine zelfstandige) vanwege het hofgoed verzorgd.

Hoofdstuk 51. Bescherming van het pootgoed.

De ambtman is verplicht om pootgoed (zaaigoed) tegen diefstal en soortgelijke ontvreemdingen te beschermen.

Hoofdstuk 52. Rechtszekerheid.

Ambtmannen zorgen er voor dat op lieden van het hofgoed, hoeveboeren en andere personen van verschillende standen, het voor hen geldende recht wordt toegepast.

Hoofdstuk 53. Voorkomen van overtredingen.

Ambtmannen zorgen er voor dat in hun rechtsgebied onder onze lieden geen dieven en goddeloze personen ontstaan.

Hoofdstuk 54. Vlijt.

Ambtmannen zorgen er voor dat eenieder vlijtig voor onze hofgemeenschap aan het werk is en niet op markten rondhangt.

Hoofdstuk 55. Dubbele boekhouding.

Ambtmannen leggen schriftelijk vast wat zij voor de koninklijke hofhouding en de paleisdienst leverden. In een tweede boek wat ter voorziening van het hofgoed gebruikt is en delen mee waar de rest zich bevind.

Hoofdstuk 56. Gerechtsdagen.

Regelmatig houden van rechtszittingen en afhandelen van aanhangig gemaakte zaken. Zorgen voor een ordentelijk leven van de ondergeschikten.

Hoofdstuk 57. Klachten over hoger aangestelden.

Klachten over chefs moeten onverwijld aan de koning worden voorgelegd. De ambtman neemt als klacht aan zoals die hem als stelling is voorgelegd. Het hof onderzoekt daarmee of de klacht terecht is.

Hoofdstuk 58. Het opfokken en verzorgen van jonge honden.

Wanneer de ambtmannen jonge honden ter opvoeding zijn overgedragen, moeten zij die uit eigen middelen voeren of indien zij er van overtuigd zijn dat zij goed gevoederd worden, kunnen zij de verzorging ook aan hun ondergeschikten overdragen. Wanneer een koning of koningin zulks verordenen, kunnen de honden ook op kosten van het hofgoed verzorgd worden. Hiervoor wijst de ambtman dan iemand aan die deze taak waarneemt en aan wie hij het benodigde voer toewijst.

Hoofdstuk 59. Afgifte van was en zeep.

Voor de duur van de paleisdienst moet dagelijks 3 pond was en 8 setarien zeep (ca. 4,5 liter) afgegeven worden. Op Andreasdag (30 november) moet 6 pond was

worden afgegeven en ook op midvasten aan het dienstdoende hof, waar zich dat hof ook moge bevinden. (Karel de Grote resideerde op verschillende hoven)

Hoofdstuk 60. Middenstansvoorschrift.

Als onderbeambten mogen geen personen van hoger stand worden aangesteld, maar diegenen uit de middenstand die trouw en volgzaam zijn.

Hoofdstuk 61. Bierlevering.

Ambtmannen leveren bij paleisdienst mout en kundige brouwmeesters mee om goed bier te brouwen.

Hoofdstuk 62. Jaarlijkse verantwoording.

Ambtmannen stellen jaarlijks een verantwoordingslijst op over alle opbrengsten: Opbrengst van onze hofakkers; hoeveel grond die knechten met ossen hebben bewerkt, wat de hoeveboeren die tot ploegwerk verplicht zijn, hebben uitgevoerd, inkomsten van varkens, huur, vredegeden, vergoedingen voor illegale jacht, diverse afdrachten uit korenmolens, uit bossen, uit cultuurgrond, uit bruggen- en scheepstollen, van vrijen en verenigden voor pacht van bezittingen die ons toebehoren, aan marktgeden, van de wijngaarden, van wijnkopers, van hooi, van timmerhout, van brandhout, van hout voor dakbedekking, ander geriefhout, over braakliggende gronden, van peulvruchten, van kolf- en venkelgierst, wol, vlas, hennep, fruit, wal- en hazelnoten, leifruit naar soort, tuinopbrengsten, koolvelden, visvijvers, huiden, vellen, hoorns, honig en was, vet, smeerzeep en fijne zeep, rode bessenwijn, brandewijn, met (gesneden vlees), bier, nieuwe en oude wijn, de huidige en de vorige korenoogst, hoender en eieren, eenden en ganzen, opbrengst van vissers, smeden, schildmakers, schoenmakers, korfvlechters, steenbewerkers, draaiers en zadelmakers, inkomsten uit ijzergieterijen en groeves, ijzer- en andere mijnwerken, uit loodsmelterijen, van andere personen uit verplichtingen, aan hengst- en merrieveulens;

Alles per eenheid vermeld en in groepen ingedeeld en tot kerstmis in te vullen, om te weten over wat en hoeveel inkomsten het hof beschikt.

Hoofdstuk 63. Gelijkheidsbeginsel.

Al het hiervoor vermelde moeten de ambtmannen niet als harde eisen opvatten. Zij moeten de moeite nemen, dat dit op dezelfde wijze, niet om ze te ergeren, op hun onderdanen toepasbaar is.

Want alles wat ieder mens in zijn huis of op zijn goederen hebben moet, dat hebben ook de ambtmannen nodig voor de exploitatie van onze hofgoederen.

Hoofdstuk 64. Bouwwijze en bewapening van onze krijgskarren.

Krijgskarren moeten vastgenageld, uit waterdichte compartimenten bestaan, sloten met leer bekleed, opdat geen water kan binnendringen en in noodgevallen zwemmend rivieren kunnen worden overgestoken zonder dat de inhoud schade toegebracht kan worden. Proviandkarren voor het koninklijk verbruik laden 12 schepel meel of 12 schepel wijn. Iedere kar beschikt over een schild, een lans, een koker (met pijlen) en een boog.

Hoofdstuk 65. Visbestand.

Verkoop van vis uit de vijvers mag onder voorbehoud van toereikende plaatselijke voorraad voor de verzorging van het hof met verse vis. Komt er geen koninklijk bezoek meer dan mag ook de rest worden verkocht en de opbrengst dient onder de inkomsten te worden geboekt.

Hoofdstuk 66. Meldingen over geiten en bokken.

Jaarlijkse verantwoording afleggen over het verblijf van geiten en bokken, hun vellen en hoorns. Het van deze verkregen vet zout vlees moet worden afgevoerd voor de hofhouding.

Hoofdstuk 67. Het melden van vrije hoeven en boeren.

Melding moet worden gedaan van onbezette hoeves en van aangenomen boeren die boventallig zijn.

Hoofdstuk 68. Transportvoorschriften voor waardevolle vloeistoffen.

Ter beschikking moeten zijn met ijzeren hoepels beslagen vaten, die geschikt zijn voor het zenden van wijn naar veldlagers of naar de Palz. Leren wijnslangen mogen niet worden gemaakt.

Hoofdstuk 69. Wolvenjacht.

Telkens bericht geven over het voorkomen en de hoeveelheid van wolven en aangeven wat het gebied van elke jager is met inzending van de vellen als bewijs. In mei moeten op de jonge wolven door gif, vangijzers of uitgraving gejaagd worden en met honden worden verdreven.

Hoofdstuk 70. Plantenlijst.

Zie afzonderlijk bestand.